

Научно удружење за развој српских студија, Нови Сад
(Association for the Development of Serbian Studies, Novi Sad)

SERBIAN STUDIES RESEARCH

Год. 15 / Vol. 15
Бр. 1 / No. 1
2024

Нови Сад, 2024

Год. 15, бр. 1, 2024.

Издавач

Научно удружење за развој српских студија (НУРСС), Нови Сад

Адреса

Стевана Христића 19, 21000 Нови Сад
тел.: +381 65 641 3628; факс: +381 21 6396 488
email: serbian_studies@hotmail.com

Уредништво

Борис Булатовић (*главни и одговорни уредник*), Универзитет у Вроцлаву (Пољска)
Томислав Лонгиновић, Универзитет у Висконсину, Медисон (САД)
Горан Максимовић, Универзитет у Нишу (Србија)
Слободан Владушић, Универзитет у Новом Саду (Србија)
Персида Лазаревић Ди Ђакомо, Универзитет „Габријеле д’Анунцио” у Кјетију–Пескари (Италија)
Слободанка Владив-Гловер, Монаш универзитет, Мелбурн (Аустралија)
Ала Татаренко, Национални универзитет „Иван Франко” у Лавову (Украјина)
Слободан Антонић, Универзитет у Београду (Србија)
Татјана Тапавички Дуроњић, Универзитет у Бањој Луци (Босна и Херцеговина)
Мотоки Нوماћи, Хокаидо Универзитет, Сапоро (Јапан)
Милица Мустур, Институт за књижевност и уметност, Београд (Србија)
Марија Јефтимљевић Михајловић, Институт за српску културу, Приштина–Лепосавић (Србија)

УДК

008/009+3+8

Индексирање часописа у базама података

EBSCO Publishing, CEEOL (база пуног текста)

Serbian Studies Research излази једном годишње. Сви научни радови достављени редакцији пролазе кроз строг процес стручне и научне провере заснован на иницијалном прегледу у редакцији и обострано анонимној спољној рецензији.

Издавање ове публикације финансијски је подржано од стране Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије и Градске управе за културу Града Новог Сада

Vol. 15, No. 1, 2024

Publisher

Association for the Development of Serbian Studies, Novi Sad

Editorial Address

Stevana Hristića 19, 21000 Novi Sad, Serbia
tel.: +381 65 641 3628; fax: +381 21 6396 488
email: serbian_studies@hotmail.com

Editorial Board

Boris Bulatović (*editor-in-chief*), University of Wrocław (Poland)
Tomislav Longinović, University of Wisconsin, Madison (USA)
Goran Maksimović, University of Niš (Serbia)
Slobodan Vladušić, University of Novi Sad (Serbia)
Persida Lazarević Di Giacomo, Gabriele d'Annunzio University of Chieti–Pescara (Italy)
Slobodanka Vladiv-Glover, Monash University, Melbourne (Australia)
Alla Tatarenko, Ivan Franko National University of L'viv (Ukraine)
Slobodan Antonić, University of Belgrade (Serbia)
Tatjana Tapavički Duronjić, University of Banja Luka (Bosnia and Herzegovina)
Motoki Nomachi, Hokkaido University, Sapporo (Japan)
Milica Mustur, Institute for Literature and Arts, Belgrade (Serbia)
Marija Jeftimijević Mihajlović, Institute for Serbian Culture, Priština–Leposavić (Serbia)

Journal Description

Serbian Studies Research provides scholarly articles in the fields of Serbian linguistics and literature, international relations, cultural studies, history, sociology, political science, economics, geography, demography, social anthropology, administration, law, and natural sciences, as they relate to the human condition.

Annual Membership

Institutional: 45 usd (including subscription)
Individual: 15 usd (including subscription)

Peer Review Policy and Frequency

All research articles in this journal have undergone rigorous peer-review process, based on initial editor screening and anonymized refereeing by at least two anonymous referees. Serbian Studies Research is published annually.

Indexing and Abstracting Information

EBSCO Publishing, CEEOL (full-text database)

UDC 821.163.41.09 Simović LJ.
UDC 82.09
Оригинални научни рад
doi: 10.46793/SSRXV.181K

Др Немања Каровић¹
Универзитет у Београду
Факултет за образовање учитеља и васпитача
Србија

ПОМИРЕЊЕ: ЈЕДНА ЗАБОРАВЉЕНА МОГУЋНОСТ (О ИСТОЧНИЦАМА ЉУБОМИРА СИМОВИЋА)

Апстракт: У раду се најпре испитује књижевнокритичка рецепција *Источница* Љубомира Симовића, коју је обележавало настојање немалог броја критичара да због такозване идејне ретроградности објављених песама на песников рачун изнесу читав низ тешких политичко-идеолошких оптужби, али и формирање читавог фронта књижевних тумача који су на страницама *Књижевних новина*, *Савременика*, *Дела* и *Књижевности* покушавали да одбране идеју о аутономији поетског стварања. У наставку текста се, осим о женама као истинским херојима Симовићеве лирике и о егзистенцијалном положају човека стешњеног између *дојова сишних са небеса* и *команданаџа дојахалих с райом*, говори и о песниковом напуштању оквира комунистичког наратива о Другом светском рату, које није учињено зарад аполигије четничког покрета или националистичких идеја, већ из стваралачке потребе да се заузимањем идеолошки неутралне позицију лирском гласу обезбеди дубљи морални легитимитет.

Кључне речи: *Источнице*, идеолошка књижевна критика, цензура, аутономија уметничког стварања, комунизам, партизани, четници, морал, национално помирење

¹ nemanja.karovic@uf.bg.ac.rs, ORCID: 0000-0001-9678-6084; Nemanja Karović, University of Belgrade, Faculty of Education, Serbia

Сукоб са ревносним чуварима комунистичког поретка и смутни часови вунених времена

Премда су већ песме *Ума за морем* (1982) имале карактер политички ангажованог уметничког израза и обилувале нескривеним критичким жаокама упућеним укупном односу владајућег режима према све тежем положају Срба на Косову, Љубомир Симовић је тек објављивањем *Источница* (1983) ступио у непосредан сукоб са немалим бројем вечито будних и идеолошки ревносних чувара комунистичког поретка. У првим годинама након смрти Јосипа Броза Тита одвијао се, саобразно разноврсности политичких збивања, врло богат, динамичан и на моменте чак буран књижевни живот. Осим најкрупнијег „случаја”: подизања оптужнице против Гојка Ћого због „непријатељске пропаганде” извршене збирком *Вунена времена*,² због чега је, ради одбране песника, у оквиру Београдске секције Удружења књижевника Србије формиран Одбор за заштиту уметничких слобода,³ културну јавност тога времена суморним бојама репресивно-бирокуратских притисака обележавале су идеолошки мотивисане критичке осуде књига *Трен 2* Антонија Исаковића, *Нож* Вука Драшковића, *Сиварно и мојуће* Добрице Ћосића, али и забрана извођења позоришне представе *Голубњача* Јована Радуловића и укидање емисије *Београде, добро јујиро* Душана Радовића (в. Зубановић 2010: 19, 21). Миодраг Перишић је недуго потом, описујући панораму новије српске поезије, међу главне чиниоце који су градили „укус осамдесетих” убројао политичку самосвест, подуњеност и изворну уметничку субверзивност (в. Перишић 1986: 16–17).

Источнице Љубомира Симовића, заједно са шеснаест цртежа Марија Маскарелија, првобитно је требало да објави нишка *Градина* у марту 1983. године. Непосредно пре договореног штампања, песнику је испоручен завршни отисак књиге ради исправљања евентуалних грешака, али и сугери-

² *Вунена времена* су објављена крајем априла 1981. године, комисијски уништена 25. маја, а песник је ухапшен четири дана касније и убрзо осуђен на две године затвора за кривично дело непријатељске пропаганде. Врховни суд је пресуду преиначио и осудио песника на годину дана затвора због повреде угледа СФРЈ. На издржавање казне Гојко Ћого је у „Падинску скелу” упућен 28. марта 1983, а због погоршаног здравственог стања пребачен је у болницу 12. маја исте године. На предлог управника Окружног затвора у Београду, Републички секретаријат за правосудје одобрио је прекид издржавања казне до окончања кућног лечења. Одлуком Председништва СФРЈ, 9. маја 1984, Гојко Ћого је ослобођен (в. Ћого 2011: 69).

³ Одбор за заштиту уметничких слобода основан је 19. маја 1982. године на редовном изборном састанку Београдске секције Удружења књижевника Србије, а за чланове су предложени, а онда и већином гласова изабрани: Десанка Максимовић, Борислав Михајловић Михиз, Стеван Раичковић, Предраг Палавестра, Милован Данојлић, Раша Ливада и Биљана Јовановић (в. Зубановић 2010: 12).

сано да из нове збирке уклони „Песму о ношењу одсечене главе Душана Радовића Кондора кроз села и преко планина западне Србије” и стихове под насловом „На тридесетосмогодишњицу битке између партизана и четника на Јеловој гори месеца септембра године 1944”. Након одбијања да се повинује овом дискретном цензорском предлогу, Симовићу је неколико дана касније из Ниша пристигла вест „да су ’графички радници’ одбили да штампају *Источнице*, да је слог растурен, и да од књиге неће бити ништа” (Симовић 2010: 64–66). Чувши за судбину ове збирке, песник Милутин Петровић је у својству главног и одговорног уредника *Књижевних новина* Љубомиру Симовићу понудио да *Источнице* буду публиковане у наредном броју листа као сепарат. Наглу промену става *Градине* о Симовићевим песмама Одбор за заштиту уметничких слобода назвао је обликом спутавања и гушења књижевне производње, и културну јавност упозорио да: „Овакви поступци према рукописима много су чешћи од судских и административних забрана, а исто толико погубни за слободу стваралаштва” (Зубановић 2010: 67). Због велике литерарне и политичке пажње коју су *Источнице* задобиле и пре објављивања, цео тираж 668. броја *Књижевних новина*, у чијем подлиску су 7. априла штампане Симовићеве песме, био је „истог јутра кад се појавио на киосцима [...] напосто разграбљен” (Симовић 2010: 66). Због велике, критички оштре и, чинило се, добро оркестриране идеолошке хајке којој су поједини стихови *Источница* били изложени, о новој лирској објави Љубомира Симовића се у књижевној јавности врло брзо почело говорити као о новом „случају Ђого” (в. Аноним 1983: 35).

Иако је уследио позамашан број негативних оцена наречене збирке, политичка садржина јавно изречених оптужби није била разноврсна, јер се углавном сводила на сумњичење песника за антикомунистичко деловање остварено историјском релативизацијом садржаја Народно-ослободилачке борбе и за национализам испољен поетским рухом овлаш прекривеном апологијом четништва. Упозоривши да *Источнице* представљају „један опасан политички памфлет, националистички, антикомунистички, који у име слободе уметничког стварања напада хуманизам и слободу човека”, Драгољуб Милановић је првом негативном реакцијом на Симовићеву збирку задао својеврсни идеолошко-интерпретативни такт, који су остали критичари потом стилски варирали, али садржински ревносно следили (Милановић 1983: 2). Отуда неколико дана касније Бранислав Милошевић текстом објављеним у *Борби* истиче да је „набој мрачне националистичке страсти” у Симовићевој плакети песама прогредирао „до свог делирантног излива” и да је стога неопходно да се песниковој „мрачној визији историје и још опскурнијој пројекцији будућности” одлучно каже „не” (Милошевић 1983:

12), док се на крају анонимног написа у *НИН*-у, ради додатног поткрепљења негативног суда о *Источноцима*, узгред напомиње да је Љубомир Симовић „пре месец дана брисан из евиденције СКЈ” (Аноним 1983: 35). Да идеолошки острашћена књижевна критика није само склона огрешењима о књижевне чињенице и интерпретативним кривотворењима песничког текста, већ да повремено прекорачује границе основне пристојности и доброг укуса, речито сведочи текст „Национци не знају да мисле истинито и да говоре коректно матерњим језиком”, у којем је Оскар Давичо Љубомира Симовића назвао писцем „клерикално-национског идеолошког опредељења” и сврстао у групацију „претенциозних удварача нацији у буржоаском кључу”, а у његовом песништву препознао „подсвесно подригивање ућутканих и прегажених остатака савести и националне самосвести”, „чежње о дестабилизацији прилика у нас, и узалудне покушаје повратка на дубоке, старе, мудре експлоататорске прилике” (Давичо 1984: 122–123).

Наглашено негативним набојем, у чијој се слојевитости и интонацијској оштрини могу препознати чак и примесе личне увређености, били су прожети критички судови о новој Симовићевој збирци које су на састанку одржаном 21. априла 1983. године изнели чланови Издавачког савета *Књижевних новина*. Мелодрамски расположена Драгиња Урошевић излагање је започела признањем да се након читања проскрибованог подлиска осетила погођеном „и као човек и као интелектуалац”, јер *Источноци* нису само „љага на нашој књижевности” већ и израз књижевном формом заоденутог политичког примитивизма чије замисли о „квазинационалном јединству” представљају „напад на социјалистичку идеју у Србији, на идеју СФРЈ” (Зубановић 2010: 106). Негирајући Симовићевим песмама било какву уметничку вредност, Васо Милинчевић их најпре назива памфлетским и четничком идеологијом надахнутим покушајем „да се стави знак једнакости између жртве и крвника”, да би потом нешто хладнијим и утолико злокобнијим тоном напоменуо: „Тужилац има овде за шта да се закачи” (Зубановић 2010: 107–108). Сумирајући излагања осталих чланова, председник Издавачког савета Милош Немањић је на крају састанка истакао оно што ће бити поновљено и у званичном саопштењу овог органа: „Наш основни став је да је Љ. С. најозбиљнији издавачки промашај *Књижевних новина* до сада” (Зубановић 2010: 117).

У јеку политичких обрушавања на неколико површно протумачених песама нове збирке, књижевна судбина Љубомира Симовића обележена је печатом својеврсног иронијског обрта. Изналазећи духовно порекло *Источноци* у дугој традицији „бесловесног обожавања” гусала и косовских божура, крсног имена и манастира, Светог Саве и лозе Немањића, чије је

континуирано распрострањавање потхрањивано ни мање ни више него „филозофијом ’крви и тла’” (sic!), Бранислав Милошевић је тој омраженој и лажним фашистичким предзнаком маркираној баштини, чији су последњи изданци исписани руком Љубомира Симовића, супротставио идеолошку линију оцртану делима Светозара Марковића, Димитрија Туцовића, Мирослава Крлеже и Марка Ристића, „која читаво једно столеће већ чини ону граничну црту између свести и не-свести, између митоманије и разумевања историје, између лажи и обмане и истине” (Милошевић 1983: 12). Милошевићева аргументација, која почива на зазивању идеолошког ауторитета Мирослава Крлеже и Марка Ристића како би се у славу владајућег комунистичког поретка књижевно и морално осудио један неоснованом оптужбом за фашизам оклеветани писац, неодољиво подсећа на методу литерарног и идеолошког оспоравања коју је управо Симовић, пишући књижевнокритички текст „Дневник о Црњанском” 1960. године, спровео над уметничком и политичком физиономијом писца *Ийџаке и коменџара*.⁴ Како видимо, након објављивања *Источница*, Љубомир Симовић је – присиљен некаквим зачудним и подсмешљивим дејством животне ироније – јавно био позван да се брани пред судом оне идеолошке формације у чије име је две деценије раније и сам био спреман не само да књижевнокритички напада, већ више од тога – да политички и морално суди.

⁴ Наиме, објавивши текст „Дневник о Црњанском” Љубомир Симовић се прикључио оном низу критичара попут Миодрaга Шијаковића, Вука Крњeвића, Аритона Михајловића и Радомира Марковића (в. Петров 1988: 372) који су почетком шездесетих година у својим написима некритички понављали или овлашно варирали ставове из познатог есеја „Три мртва песника” Марка Ристића. Дубоко парадоксалан однос младог Симовића према великом старијем књижевнику, почива на чињеници да је на многим страницама своје прве књиге песама отворено призивао поетички лик Милоша Црњанског, и да је чак један примерак *Словенских елеџија*, уз пратеће писмо, послао писцу *Сеода* у Лондон, а да је свега две године касније, негативно оцењујући прожимање аутобиографског текста са поезијом у *Ийџаци и коменџарима*, у поменутом тексту објавио овакве редове: „Са тим чињеницама треба бити начисто, оне су такве какве јесу, и не могу се превући цртом, нити ретуширати. Црњански је био фашист, денунцијант, преводилац једне књиге о Мусолинију, тражио је да се ’разјурџи та студентска комунистичка банда’, и неубедљиви глас коментатора не може учинити да те срамне чињенице заборавимо” (Симовић 1960: 2). Да је овај Симовићев став не само трајан, већ и доследно контрадикторан, показује и друго приватно писмо, послато у Лондон 1965. године, дакле уочи повратка Црњанског у земљу, у којем адресант прво изражава спремност да негативне судове из цитираног текста поново изрекне: „Пре него што сам сео да Вам напишем ово писмо, поново сам прочитао тај чланак. Верујте, ја бих га могао потписати и данас, без икаквих коректура”, да би потом, што је логички тешко спојиво с претходним наводом, била исказана дубока наклоност према пишчевој личности: „И још нешто: био бих међу првима који би изашли да Вас дочекају и да Вам појеле добродошлицу” (Симовић 1965). На овом месту нужно се поставља следеће питање: уколико је, као што Симовић тврди, тачно све оно што је написао у *Видицима*, па и то да је Црњански фашиста и денунцијант, којим би се онда разлoзима могла оправдати топлина могуће добродошлице?

Поводом низа тешких политичких оптужби које су због такозване идејне ретроградности *Источноци* изношене на рачун Љубомира Симовића, формиран је читав фронт књижевних критичара што су на страницама *Књижевних новина*, а касније и *Савременика*, *Дела* и *Књижевности* настојали да песникову стваралачку аутономију прво одбране од наспртаја идеолошки острашћеног и интерпретативно површног тумачења, а потом критички третман књижевног текста поврате у оквире естетског односа. Тако је, рецимо, Љиљана Шоп указала да Симовићева визија света не проиходи из некаквог притајеног антикомунистичког сентимента, већ из осећања „трагизма на појединачној, посебној и општој равни” (Шоп 1983: 9); Алек Вукадиновић истакао да необичним спојем „фантазије и реалистичке опсервације” *Источноци* представљају песников лирски „обрачун са злом и његовом коби на овој нашој црној земљи” (Вукадиновић 1983: 9); док је Павле Зорић нагласио да Симовић није написао „пасквилу у стиху”, већ уметнички снажно „песничко дело које не садржи никакву антихуману поруку”, а затим подсетио на чињеницу да: „Нема значајнијег књижевног дела које ће бити отпорно на извесну критику која детективски трага за ’идејним грешкама’ (Зорић 1983: 10). У наредном, мајском броју *Књижевних новина* Александар Петров је нарочито истакао да историја „улази у Симовићеве песме али се у њима преображава у средство за тражење вечитих истина и ’природних’ закона” (Петров 1983: 6), као што је у суседном тексту и Богдан А. Поповић нагласио како песник *Источноци* „универзалним објашњава национално и, *vice versa*, националним потврђује универзално” (Поповић 1983: 8). Посебно значајним чини се излагање Драгише Витошевића на *Савремениковој* трибини посвећеној *Источноцима*, у којем је указао да политичка критика, упркос погрешним тумачењима заснованим на упрошћавању и кривотворењу стихова, ипак може бити и корисна: „Мислим да је она овога пута учинила услугу једном врло добром песнику и једној врло доброј збирци песама – што је на њих скренута пажња критике и читалаца” (Витошевић 1983: 221).

Иако је политичка хајка на *Источноци* трајала неколико месеци и изазивала велику пажњу културне јавности, овај књижевно-идеолошки спор није, као у случају Гојка Ђога, резултирао судским процесом и затворском казном за песника, већ је разрешен једном знатно блажом бирократско-репресивном мером: привременим гашењем *Књижевних новина*. Наиме, након што су почетком јуна сви чланови Издавачког савета поднели оставке и тако спречили редовно излагање листа, Уредништво је, немајући другог избора, на седници одржаној 12. јула једногласно поднело оставку на члан-

ство у овом телу (в. Зубановић 2010: 206–207, 277). Наредни број *Књижевних новина* појавиће се тек 1. октобра 1984. године.

Разлог због којег су се ова два по садржини претрпљених политичких оптужби сасвим сродна случаја Гојка Ђога и Љубомира Симовића оконча-ла на толико различит начин, могао би се пронаћи у простој чињеници да оштрица идеолошког оспоравања *Источница* није, за разлику од *Вунених времена*, погађала само песника, већ се у значајнијој мери дотицала и других учесника овог културног сукоба – Уредништва *Књижевних новина* и Одбора за заштиту уметничких слобода. Истрошене идеолошким спорењем са Ђоговом збирком, силнице бирократског притиска су се у окршају са *Источницама* распостирале ка различитим инстанцама и, расипајући снагу у више праваца, додатно слабиле.

Жене – истински хероји Симовићеве лирике

Као што је странице *Ума за морем* испунио фрагментима дечанског фрескописа, чија улога није била да украсе штампани текст, већ да у значењској симбиози са стиховима творе својеврсни синкретички уметнички израз, тако је и *Источнице* Љубомир Симовић прожео цртежима Марија Маскарелија, који не представљају ни графички декор књижевног сепарата, нити пуку илустрацију поетских слика, већ самосвојни ликовни одзив на сензибилитетски сродну песничку реч. Стога би се, уз мало интелектуалне слободе, могло рећи да су *Источнице* дело настало специфичним интерме-дијалним коауторством Љубомира Симовића и Марија Маскарелија.

У првим књижевним приказима ове збирке критичари су на различите начине наговештавали да *Источнице* представљају поетичко кристалишући тренутак дотадашњег Симовићевог стваралаштва. Иван Шоп запажа да се, настајући на појединим нитима „из разних фаза његових песничких тражења” као што су склоност „ка митском уопштавању”, критички однос према „човековом несавршенству” и „иронијска дистанца”, нова песникова објава органски уклапа „у развојни лук његовог певања од прве збирке *Словенске елегије* и од познатих *Ејџиџафа са Каранској гродља* па до најновијих остварења” (Шоп 1983а: 211, 216), док Алек Вукадиновић примећује да су „све најбоље песникове особине по којима га знамо, и којима је утемељио своје присуство у нашој поезији” дошле „до пуног усијања у стиховима који су пред нама” (Вукадиновић 1983: 9). У сличном интерпретативном духу ће и Павле Зорић нагласити да Симовић „*Источницама* наставља да гради једну моћну епску грађевину давно започету”

(Зорић 1983: 10), као што ће и Богдан А. Поповић знатно касније истаћи да двадесет и две песме овог циклуса „природно финализују низ његових песничких књига организованих око ратних и историјских тема”, због чега би се могле читати као својеврсни „епилог песникове националне епопеје” (Поповић 2017: 54).

Већ легитимичним погледом на наслове нанизаних песама може се уочи-ти да унутрашње устројство *Источница* сачињавају три релативно одељена тематска делокруга. Збирка се отвара певањем о свакодневним радостима земаљског живота што проистичу из чулног уживања у укусу и мирису хране са изобилних јесењих трпеза и из осећања љубавне присности са топлим, живахним и еротски дјујним женама и домаћицама. Тријумфални врхунац описаног хедонистичко-виталистичког принципа огледа се у слици богова који, привучени лепотом и благодетима живота не земљи, напуштају небо и облаке и насељавају пределе оностраног света. Према интерпретативном увиду Александра Петрова, почетне песме *Источница* нуде идиличне при-зоре „неких општих и вечних вредности: мир и срећу међу људима и између неба и земље” (Петров 1983: 6).

Међутим, песмом „Долазак команданата” отпочиње средишњи сегмент збирке, који је у целини посвећен осликавању света свладаног нихилистич-ким дејством изненада приспелих ратних сила и континуирано разараног разноликим еманацијама зла. Команданти, попут некаквих малих божан-става ауторитарне власти, представљају бахате и простачке, а милитантно настројене и изразито самовољне фигуре, које владају страхом, пресуђују брзо и кажњавају крвнички, а колективну несрећу злоупотребљавају зарад беспштедног остваривања личне користи и суровог задовољења најнижих порива.

Завршницу збирке обележавају песме које у први план изводе једине истинске хероје Симовићеве лирике: плодне и стваралачки потентне жен-ске ликове, што се, одреда прожете снажним виталистичким набојем и чи-стотом непосредног односа према свету, директно супротстављају силама уништења и доследно пркосе општем духу светског расапа. Источнице су, како Петров наводи:

жене које оличавају изворне, истинске вредности овог света и оне жељи за осветом и убијањем супротстављају исконско осећање материнства, мржњи љубавничку страст, утопијским сунцима жар с огњишта, сјај-ним државним симболима (круна на глави) скромне симболе свако-дневне среће: со на печеном кромпиру (Петров 1983: 6).

Стиховима „Копилуше”, „Сточанице”, „Мркле јесени”, „Викалице Жи-ване са Субјела али која је из облака зинула на њене штале амбаре воћњаке

усеве куће и гробља”, „Домодржница” и „Шваље”, формирана је Симовићева обликом досад најцеловитија, а смислом најпродубљенија визија жене, јер су одликама женског бића, осим ранијим објавама истицаних својстава еротске привлачности и присне везаности за свет природе, овде придодате и знатно претежније моћи: неприкосновена стваралачко-животворна снага и готово надљудски етос моралног универзализма.

Премда већина књижевних критичара ову Симовићеву поетску објаву најчешће назива омањом збирком или шире заснованим циклусом песама, поједини тумачи су настојали да *Источницама*, имајући у виду њихову сложену композициону структуру и готово фабуларном логиком надахнут унутрашњи след тематских кругова, одреде прецизнији и теоријски прикладнији жанровски предзнак.

Ослањајући се на специфичне сужејне одлике Симовићевог лирског остварења и нагласивши постојање једне фабулативне нити „која спаја од почетка до краја овај низ песама”, Иван Шоп је *Источнице* назвао поемом о „човековом паду из древно, невиног, митског доба у историјско доба сукобљавања”, односно поемом о „разграничавању неба и земље, о губљењу исконских веза са небом, о сећању на златна паганска времена када су богови силазили да се жене и још о низу других подтема” (Шоп 1983а: 211, 213). Препознавши у структури Симовићевог дела најпре постојање пролога, затим драме проистекле из судара супротних принципа, и коначно, епиплога уобличеног „неком врстом песничког коментара”, Николај Тимченко је *Источнице*, не презајући од слободнијих интерпретативних судова, назвао „малом драмском етидом” (Тимченко 1983: 322). У прилогу објављеном у првом научном зборнику радова о поезији Љубомира Симовића, Мирко Магарашевић је, позивајући се на одлике садржаја и форме, *Источнице* одредио као антихеројски еп, „чији је главни јунак сам српски народ, пре свега узајамно трагично десеткован и морално уназађен у својој верској сусталости и расцепљености на више војних и политичких струја” (Магарашевић 1995: 28).

Између силаска богова и доласка команданата: нестанак човека

Песму „Преображење”, а тиме и читаву збирку, отвара афективно интонираним изразима дочарана слика субјектове опчињености раскошним мирисима поврћа што с јесени допиру из домаћих, топлих и присуством „бујних” домаћица обасјаних кухињских простора:

Како лепо пред јесен миришу кујне!

Мирише парадаиз који се кува,
миришу бадуре које се пеку на плотни,
мирише купус који ври, мирише лук
који сецкају домаћице бујне (Симовић 1983: 2).

Омамљујуће дражи поврћа су формално наглашене анафорским понављањем презентског облика глагола „мирисати”, али и пластично предочене описом онога што се с јесењим плодовима чини: „парадаиз” се кува, бадуре пеку, купус ври, а лук сецка. Оваквим поступцима Симовић изнутра динамизује песничку слику, а субјектов укупни чулни доживљај чини живљим и сугестивнијим.

Другом строфом, чији стихови представљају једну развијену хиперболу којом се додатно истичу вредности првобитних призора, раскривен је прави смисао насловом наговештеног преображења. Наиме, за разлику од истоименог хришћанског празника, посвећеног часу када је Христ на Тавору, претворивши се у светлост, пред тројицом апостола обзнанио своју божанску природу, Симовићеви стихови осликавају својеврсно преображење у инверзији: богове што се, омамљени преимућствима земаљског живота, одричу божанских атрибута, и претварају у овчаре:

Омамљени мирисима земаљским,
или пред хладноћама небеским бежећи,
богови силазе с неба и облака,
божанско за овчарско мењају име и презиме,
бацају муње у трње, узимају овчарски штап
и, планинама лутајући, траже
зимницу и жену уз коју ће да презиме (Симовић 1983: 2).

Певање о нестанку границе између неба и земље и успостављању хармоничних односа међу бићима што припадају различитим равнима постојања, навело је поједине књижевне тумаче да у почетним песмама *Источница* препознају „дивну паганску идилу” којом је песнички ревитализован „мит о првобитној невиности и изгубљеном рају (утопији)” (Глушчевић: 1983: 209; 1984: 1184), или да, говорећи о плодном споју богова и домаћица, закључе:

Реч је о митском венчању земаљског и небеског, венчању бога и жене, венчању вечног и пролазног – дакле, о спајању два принципа који су у таквом митском облику могли да постоје у свести, а чије раздвајање доводи касније до другог, историјског доба, о коме песник говори сасвим другачије (Шоп 1983а: 211).

Вредносно акцентујући конкретне, телесно-чулне и материјалне феномене, Симовић је нареченим стиховима испевао не само апологију, већ и својеврсну апотеозу виталистичко-хедонистичког погледа на свет, али не тако што је опипљиву стварност у потпуности претпоставио узвишеним и

апстрактним садржајима оностраности, већ управо тиме што је урањајући у искуство чулног задовољства наслућивао духовну димензију земаљских појава. Отуда у стиховима „Бога олује у лугарници” чиновни умакања „залогаја хлеба у жуманце”, сркања, сољења и жвакања нису прожети тек осећањем насладе или страшћу стомакоугађања, већ нечим егзистенцијално дубљим: искуством радости (в. Симовић 1983: 2). Како видимо, као што се претходним збиркама поступно кристалисало поетско сазнање да се до универзалног и општег доспева стазом локалног и појединачног, тако је и у првим песмама *Источница* до лирског врхунца доведена песникова ранијим објавама посведочена слутња да су чулно и земаљско истински посредници ка духовном и божанском. Наведена уверења представљају две средишње поетичке осе Симовићевог укупног уметничког погледа на свет.

Премда се већи део песме „Гост из облака” развија на подлози песниковог поигравања са народним обичајем да се према непознатом госту, као оваплоћењу виших сила, ваља опходити брижљиво, не би ли се посредством испољеног гостољубља кући прибавила божанска заштита (в. Кулишић 1970: 102), завршни стихови ће нам, карактеристичним симовићевским поступком поентирајућег обрта, открити да је дотадашњи сижејни ток лирском субјекту послужио као контрасна основа на којој ће упечатљивије дочарати свој нови и незавидни егзистенцијални положај:

Док се он греје, док једе и пије,
и док, једући и пијући, слуша
њихове молитве, које не разуме,
ја, бос и гладан,
кроз прозор гледам у мрак:
снег завејава кубик дрва (Симовић 1983: 3).

Силазак богова у људски дом није, како видимо, резултирао пуном хармонијом земаљских и небеских сфера, јер на ведри свет „паганске идиле” пада сенка неповратно скрајнуте и из властите куће потиснуте, вредносно маргинализоване и духовно обестемељене фигуре обичног човека. Загледавши се, гладан и бос, у мраком објумљен и снегом завејан кубик дрва, лирски субјект није само спољашњим гестом обзнанио осећање егзистенцијалне потиштености, већ је и симболички предочио нигдину у коју ће се његова стварност ускоро суновратити. Стиховима наредне песме, насловљене „Долазак команданата”, читалац стиче целовит утисак о онтолошкој неуравнотежености и моралној изопачености света у којем више нико: ни богови, ни команданти, ни човек, не заузима место које му припада и приличи. Ујаживањем дијаболичних командантских фигура и последичним бекством богова митско-утопијски свет тоне у историју и вредносно се преобраћа у властито наличје: „Освештани ред је укинут, нови наказни поредак потура

негативну верзију бившег космичког режима, свет осигуране свакогодишње обнове снага и живота бива претворен у простор историјске дисхармоније, нереда и поништења” (Хамовић 1996: 55). Сагледане у међусобној семантичкој кореспондентности, ове две песме показују како се између *силаска дојова* и *доласка команданаџија* у Симовићевој хуманистички надахнутој поетској визији света испотиха одиграло нешто још важније: нестанак човека.

Партизани и четници: страхота братоубилачке коби

Иако смештени у саму завршницу збирке, стихови „Погледа са Тометиног поља према ваљевским планинама” могли би се разумети као својеврсни симболички увод у Симовићева историјским реминисценцијама прожета и политичким садржајима обојена лирска остварења, попут „Песме о ношењу одсечене главе Душана Радовића Кондора кроз села и преко планина западне Србије” и „На тридесетосмогодишњицу битке између партизана и четника на Јеловој гори месеца септембра године 1944.“, због којих су *Источнице* изазвале велики одијум представника идеолошки једностране и комунистичком догмом задојене књижевне критике. Нашавши се на, како ће се касније показати, сазнајно повлашћеном видиковцу Тометиног поља, лирско Ја ка ваљевским планинама упућује поглед што се распростире не само у просторној, него и у временској димензији стварности. Сећајући се хармоније митског доба, када су падине служиле као степенице којима су јунаци у облак носили овнове и вино, а богови силазили у село да се ижене (в. Симовић 1983: 15), песнички субјект самерава прошлост и садашњост надахнут елегичним осећањем да је у једном тренутку смене временских периода нека велика и значајна вредност неповратно изгубљена. Тежња ка рефлексивном узношењу изнад сужених оквира просторних и временских датости, односно чежња да се духовно превладају затворени хоризонти епохе, не би ли се с неспутаном слободом и универзалном моралном осетљивошћу сагледала природа великих историјских кретања и тако дубље разумело устројство савремености, управо представљају конституенте оне лирске позиције са које је Симовић у политички проскрибованим песмама настојао да изнова субјективно проживи и објективно етички просуди парадигматски важне догађаје и идеолошки деликатне сукобе из Другог светског рата.

„Песма о ношењу одсечене главе Душана Радовића Кондора кроз села и преко планина западне Србије” и „На тридесетосмогодишњицу битке између партизана и четника на Јеловој гори месеца септембра године 1944.” сичејно су изведене уобичајеним спојем Симовићевих поетички препо-

знатљивих стваралачких поступака: ширење лирске експозиције уз помоћ набрајања која фактури дају специфичан реторички замах послужило је као нарастајућом семантичком тензијом прожета увертира за коначно смисаоно разрешење песничког састава једном стилски ефектном и дуго ишчекиваном, језгровито израженом и моралистичко-дидактички интонираном поентом. Осим испољених сличности у равни лирског проседеа, ове две песме изнутра још чвршће повезује песникова намера да поетском обрадом историјских догађаја и личности које сматра епохално значајним или парадигматски битним за токове националне судбине дочара трагику српске повести и изнађе поуздане етичке оријентире којима ће се егзистенцијално руководити у вредносном метежу садашњице.

Почетни и завршни стихови „Песме о ношењу одсечене главе Душана Радовића Кондора кроз села и преко планина западне Србије”: „Душан Радовић Кондор је заклан / јер је клао / [...] / А одсечена је глава, косе плаве, / више од живе говорила главе: / да се нисмо одмакли од пакла / ако је стрелац стрељан, ако је кољач заклан” (Симовић 1983: 7), показују да је овлашно оцртану судбину четничког команданта Златиборског корпуса Симовић употребио као полазишну тачку једног значењски прилично једноставног етичког уопштавања, којим се делање по начелу *око за око, зуб за зуб* означава као злокобни *circulus vitiosus* једног превазиђеног морала.

Иако је готово документарно прецизно насловљеном песмом „На тридесетосмогодишњицу битке између партизана и четника на Јеловој гори месеца септембра године 1944.” Симовић евоцирао један од значајнијих момената из историје партизанско-четничких сукобљавања, у поентирајућој завршници овог лирског остварења није дошло ни до каквог историјског ревалоризовања или вредносног преоцењивања идеолошки зараћених страна, већ је на темељу надидеолошки засноване, хуманистичком и моралноуниверзалистичком осећајношћу надахнуте перспективе истакнута страхота братоубилачке коби:

Широм ових шума и ливада,
по јаругама и по јендецима,
нико не зна колико хиљада
и хиљада погинулих има.
Ал зна се да нема
ни једног од ових које трава крије
ко од руке кума, оца, сина,
или брата, погинуо није (Симовић 1983: 14).

Љубомир Симовић овом песмом несумњиво напушта оквир комунистичког наратива о Другом светском рату, у чијем средишту пребива мит о моралној неприкосновености социјалистичке револуције, али не зато да би,

прешавши на супротну страну, испевао апологију националистичких идеја или испотиха аболирао четнички покрет, већ да би закорачио у међупростор двеју крваво завађених групација, и заузевши идеолошки неутралну позицију, своме поетском гласу прибавио дубљи морални легитимитет. Четнике и партизане песник, дакле, не изједначава у идеолошкој равни прокламованих вредности, већ у моралном пољу стечене кривице. Остављајући питања политичких разлика по страни, Симовић на плећа обеју сукобљених формација полаже терет етичког преступа који проистиче из кобне и трагички далекосежне одлуке да се зарад постизања идеолошког циља: *ослободити се нејријашеља*, суспендује виши морални налог: *не убити браћу*.⁵ Тиме песник као да имплицитно поручује да се до националног помирења не може стићи релативизацијом идеолошких супротности, већ само обновом укинутог етичког начела. Због тога Богдан А. Поповић, сумирајући Симовићеве моралне напоре, песника *Источница* назива „апстрактним хуманистом” и „самарићанином”, „јер са историјске дистанце као последицу апокалиптичних сукоба види само хиљаде мртвих људи, апсурдност међусобног непрекидног убијања и људе као браћу бар у смрти” (Поповић 1983: 9).

У акустици владајућег поретка Симовићева идеолошки неутрална песничка реч не само да није могла бити схваћена као израз духовног труда да се ка комплексним садржајима историјског искуства упути морално истанчанији и вредносно универзалнији поглед, већ је превасходно протумачена као знак одмицања од комунистичке парадигме у правцу националистичких светоназора, и поетским рухом перфидно заоденут покушај да се оправдавањем четништва компромитује званична интерпретација прошлости, делегитимизују тековине социјалистичке револуције и тиме директно подрију идејни темељи новог друштва (в. Милановић 1983: 2; Милошевић 1983: 12;

⁵ Љубомир Симовић ће касније, пишући романескно стилизовану хронику свог родног града, *Ужице са вранама*, значајну приповедачку пажњу посветити управо догађајима који су се одиграли пре и уследили након борби на Јеловој гори. Реч је одсудном и епохално важном окршају, јер је коначним исходом ове златиборске битке оглашен коначни слом четничког покрета и отпочело комунистичко војно и политичко овладавање читавом земљом. У поглављу што у ужичкој хроници потом уследи, последњи стихови песме „На тридесетосмогодишњицу битке између партизана и четника на Јеловој гори месеца септембра године 1944.” којима је гласом надидеолошки позиционираног лирског субјекта сажето изречена етичка рефлексја о трагедији братоубилаштва, задобиће својеврсно накнадно и другачијим уметничким поступцима артикулисано прозно образложење. Наиме, Симовић је, желећи да ефектно сумира моралне исходе нареченог идеолошког сукоба, створио мистично-фантастични лик старца, којег, док певајући пролази кроз обе војске, прво партизани стрељају као четничког провокатора, а сутрадан, након што чудесно оживи, четници убијају као комунистичког агитатора (в. Симовић 2008: 550–553). Дакле, наративно уобличеном фигуром путујућег певача, као и поентирајућим стиховима песме, аутор је симболички дочарао не само ужас братоубилачког страдања, већ и дубоку сенку моралне кривице која подједнако пада на представнике обеју међусобно закрвљених идеолошких групација.

Зубановић 2010: 149, 151). Иако су у књижевну јавност приспеле као песничка збирка, *Источнице* су са наведених разлога у политичком пољу одјекнуле као књижевноуметничким изразом артикулисан ударац у идеолошко срце државног поретка.

Комунистичка визура однос партизана и четника није представљала као сукоб супротстављених политичких идеологија, већ га је, поједностављујућим пропагандистичким превођењем у домен бинарних опозиција, приказивала у светлу борбе непомирљивих етичких категорија: добра и зла, части и издаје, жртве и крвника. Инсистирајући на нерешивости овог моралног антагонизма, унапред је онемогућавано да се о историјској улози партизанског и четничког покрета расправља као о односу двају политички супротних, али вредносно подједнако легитимних идеолошких концепција. Отуда се Драгиња Урошевић, реагујући на политичкоидејну садржину *Источница*, на састанку Издавачког савета *Књижевних новина*, упитала: „Хоћемо ли да сведемо покрет партизана на победнике, а не на социјални, етички покрет” (Зубановић 2010: 106), као што је и лист *Комунист* Симовићеву нову збирку оценио као „чудну авантуру брисања граница између добра и зла, истине и лажи, части и љаге, издаје и борбе за слободу, крвника и ослободилаца” (Зубановић 2010: 151).

Да је Симовићево певање у *Источницама* лишено било каквог идеолошког предзнака, односно утемељено на стваралачкој тежњи за аутентичном поетичком синтезом историјске свести и моралних начела, показује начин на који су у песничковој визији стварности уобличене фигуре команданата. Не приписујући им амблематска обележја чијим би се интерпретативним дешифровањем посредно могла раскрити припадност неком од сукобљених покрета, Симовић их је устројио првенствено као симболичка оваплоћења злих сила и политички безличне еманације бестијално деструктивних снага. Због тога је различит однос књижевних тумача према идентитету команданата попут некаквог лакмус папира показивао у чијој интерпретацији средства идеолошког читавања имају примат над начелима херменеутичког разумевања.

Тако, рецимо, Зоран Глушчевић, тумачећи стихове „Командантуше”, сматра да би погрешно било мислити да „ова песма даје само апстрактну шему насиља чији је носилац и извршилац неки универзални историјски или ванисторијски мушкарац”, јер у њој постоји „низ локалних ознака које апстрактну шему приземљују за наше тло, који општу формулу насиља везују и конкретизују за минуле године и доживљаје, за четнички кољашки синдром у Србији”, и потом крајње логички неутемељено закључује: „Митраљез, срез, бесплатно бријање и храна, па одбрана перјем од мува – то

је један лексички и материјални слој конкретизације и везивања за поменуте наше услове, чиме се локализује не само географска него и временска димензија насиља и насилника” (Глушчевић 1984: 1188). Мирко Магарашевић ће знатно касније, користећи се сличним интерпретативним поступком, најпре истаћи да Симовићеви команданти нису само карикатуре нехеројског принципа, јер поседују обележја „персонификације трутова револуције”, а затим реторички упитати: „А шта су друго слични наступи таквих ’команданата’ него комбинација носилаца смрти и страво-патетичне театрализације какву смо у овом XX веку видели у здепастим појавама и наступима Мусолинија, Хермана Геринга или Јосипа Броза” (Магарашевић 1995: 30, 33).

Плодотворна женска бића: фигуре страсног опирања ништавилу

У претходним песничким збиркама Љубомир Симовић је визију жене најпре уобличавао описима страсних путених доживљаја и сензуалних телесних стапања, смештених махом у љубавно надахњујуће окриље природе и мистични ноћни амбијент, затим је, остајући у пољу еротског искуства, сласти плотског живота заодевао угодном заштитничком ауром кућног простора, оплемењивао лепотом домаћих трпеза и прожимао истовремено хедонистичком и духовном радошћу обедовања, да би у *Источницама* поетску представу о жени значајно проширио и доживљајно продубио обогаћујући је разноврсним митско-симболичким слојевима значења. Певајући о конкретним фигурама сточанице, ћуталице или домодржница, Симовић је поетски предочавао различита, али истовремено једносушна оваплоћења женског начела, којем је, насупротив ратном, рушилачком и смрћу обузетом мушком принципу, приписивао моћи свеколиког стварања, вечне плодности и животног обнављања (в. Јовановић 2002: 8).

У стиховима „Копилуше”, песме која би се могла сматрати семантички сржном тачком Симовићеве визије источница, жена је приказана као земаљско отелотворење космогонијских сила, чија изворишта стваралачке снаге не само што су, потичући из праискони, старија од света, већ су и, будући примордијално дубока, смештена у подручје с оне стране добра и зла. Рађајући увек, свима и све (како синове, кћери, мајке и мужеве, тако и облаке, планине, реке, храстове, лађе и ласте), и у завршним стиховима ексclamативно обзнањујући једноставне принципе на којима почива природа њеног стваралачког делања: „нек је и зло, / само да није ништавило, / нек је и грех, / само не жаловина, / нек је и мука, / само не пустиња!” (Симовић

1983: 10), копилуша се пред читаочевим очима јавља у лику omnipotent-ног бића што, плодно као *magna mater* (в. Поповић 2017: 59), а креацијски моћно попут богиње Геје (в. Срејовић, Цермановић-Кузмановић 1989: 92), вредност живота и опстанка поставља не само изван, већ и изнад моралних категорија.

У разговору са Александром Јовановићем Љубомир Симовић је на сликовит и књижевно евокативан начин образложио етичке светоназоре жена спремних да своје довододржничке дужности претпоставе сваком злочину и греху:

Источнице би, на пример, могле да дају сасвим ново значење Његошевом стиху „Не зна жена ко је какве вјере”... Ту особину, неразликовања људи по вери, коју је Његош сматрао негативном, и која у контексту у коме је он посматрао и јесте била негативна, у једном другом контексту, у *Источницама*, може да се открије као нешто што је у жени најпозитивније и најживотније. *Источнице* жену посматрају у некој ситуацији пре било какве етичке и идеолошке диференцијације. Те жене обележавају, и бране, једино диференцијацију од јаловости, пустоши и ништавила. Оне се баве голим постојањем, и боре се на некој далекој граници на којој се не зна ни за какве друге разлике осим разлика између живота и смрти (Симовић 1995: 93–94).

У овој збирци се, како видимо, упоредо са померањима тематског средишта, смењују две донекле различите поетске визуре. Наиме, певајући о судбински важним догађајима из националне историје, поетски субјект настоји да успостави надидеолошку и на темељима хуманистичких вредности засновану моралну тачку гледишта, на чијем ће се политички непомућеном обзорју жигосати грех братоубилаштва, док у песмама посвећеним женском начелу посредством лирских јунакиња бива уобличен један надморалан, на митској традицији утемељен, а ауром виталистичког ентузијазма обујмљен поглед на свет, у чијем се средишту плодотворно сустичу љубав према животу, страшно опирање ништавилу и опчињеност непролазном лепотом стварања.

Командантуша, сточаница, домаћица из „Мркле јесени” и Живана са Субјела, могле би се разумети као својеврсни копилушини симболички деривати, јер од изворног богатства њеног бића преузимају поједина митска својства, али их на самосвојан начин реализују у свакодневици. Одвојивши се не само од тескобе и безнадежности мрака, већ и од претпостављене присутности других људи, и прихватајући на своја плећа бремене апартног положаја и тежину егзистенцијалне самоће, домаћица из „Мркле јесени” иступа пред тмину и ништавило како би им се светлим делокругом невеликих, али властитих моћи, храбро супротставила. Клекнувши пред

отвореним шпоретом, она се у једној прозаичној ситуацији свакодневног живота симболичким гестом преображава у фигуру хероја и лицем на махове озареним жаром „у који дува, да га разгори” (Симовић 1983: 11) обзнањује као персонификација сила довољно снажних да усред мрака створе извор светлости. Као што је у „Копилуши” женско начело уздигнуто у ред божанско-стваралачких моћи, тако је и у стиховима „Мркле јесени”, применом сличне логике смисаоног транспоновања, домаћица опевана као носилац херојског принципа.

У „Викалици Живане са Субјела али која је из облака зинула на њене штале амбаре воћњаке усева куће и гробља” читалац се, као и у претходној песми, сусреће са једном „варијантом хероине која се одупире свемоћном злу” (Поповић 2017: 60). Међутим, Живанина борба је, за разлику од прилично уопштеног митског сукоба осликаног стиховима „Мркле јесени”, у потпуности уроњена у српски фолклорни садржај. Отуда примордијална сила свеколиког уништења није посредована сликом мрака, већ демонским бићем што происходи из народне уобразиље, те јој се Живана не може супротставити распиривањем жара, већ само спровођењем усменом традицијом унапред утврђених магијско-апотропејских радњи. Због тога задицање пртене сукње изнад главе и претеће показивање обнаженог полног органа нису опсцени гестови, већ снажни ритуални чинови, којима женски лик задобија улогу „културног јунака, медијатора, од чије моћи зависи опстанак свега што симболизују штале, амбари, воћњаци, усеви, кућа и гробље” (Самарџија 2011: 384).

Композиционо промишљеном, структурно уцелињујућом и значењски готово поентирајућом чини се Симовићева одлука да *Источнице*, збирку у чијем срцу почивају сукоби и расколи што се попут одјека распростиру пољима историјске, идеолошке, моралне, али и митске равни опеване стварности, оконча стиховима посвећеним не само међуљудски измирујућој, већ и метафизички издавитељској фигури шваље. С једне стране, дрешећи мртве чворове и надовезујући прекинуте нити, она прикупља расуто, сабира разорено и, обнављајући континуитет дубоко разграђеног света, испољава снажан *сћваралачки имјулс*, а са друге, пришивајући не само „рукав за кошуљу”, него и „браћу за рођаке, / земљу за облаке” (Симовић 1983: 15), спајањем разједињених и помирењем растављених манифестује подједнако интензиван *морални имјулс*. Због својеврсне унутрашње осећености измиритељским духом, наречени лирски састав би се могао читати као некакав светли наставак оних мраком крваве завађености прожетим стиховима којима се затвара песма „На тридесетосмогодишњицу битке између партизана и четника на Јеловој гори месеца септембра године 1944.”, али би се,

такође, због сугестивно назначених сотериолошких црта шваљине духовне физиономије, довољно широке да сопственим распоном обухвати земаљско и небеско начело, могао разумети и као наговештај симболичке споне са песниковом непосредно пре *Источница* објављеном молитвом *Десет* обраћања Бојородици Тројеручици Хиландарској (1983).

Последњом и семантички закључном песмом збирке, Љубомир Симовић је, посредством стваралачког и греховно искупљујућег духа шваље, потврдио да у основном поетичко-моралном науму *Источница* не пребива жеља ни за каквом политичком рехабилитацијом или историјском ревалоризацијом четничког покрета, већ тежња да се, упркос или упоредо са силама континуиране идеолошке антагонизације, обзнани заборављена могућност друштвеног измирења, утемељеног на идејама универзалног и доследно хуманистички заснованог морала. *Источнице*, дакле, нису позивале на идеолошки преокрет, већ на моралну катарзу, нису подривале државно устројство, него подстицале етичку обнову социјалног поретка.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори

Simović 1983: Simović, Ljubomir. *Istočnice*. Sa crtežima Marija Maskarelija. *Književne novine XXXV*. 668. Poeszija 1, 7. april (1983). [orig.] Симовић, Љубомир. *Источнице*. Са цртежима Марија Маскарелија. *Књижевне новине XXXV*. 668. Поезија 1, 7. април (1983).

Литература

Anonim 1983: „Kondorov let”. *NIN XXXIV*. 1686, 24. april (1983): 35. [orig.] „Кондоров лет”. *НИН XXXIV*. 1686, 24. април (1983): 35.

Vitošević 1983: Vitošević, Dragiša. „Istočnice – pesničke, a ne ’političke’”. *Tribina*, „Razgovor o najnovijim pesmama Ljubomira Simovića, Istočnice dobra i zla”. *Prir. Zdenka Aćin. Savremenik XXIX*. LVIII. 8–9, avgust–septembar (1983): 217–221.

Vukadinović 1983: Vukadinović, Alek. „Poeszija kao osuda zla”. *Književne novine XXXV*. 669, 28. april (1983): 9–10. [orig.] Вукадиновић, Алек. „Поезија као осуда зла”. *Књижевне новине XXXV*. 669, 28. април (1983): 9–10.

Gluščević 1983: Gluščević, Zoran. „Istočnice ili kraj jedne epohe”. *Tribina*, „Razgovor o najnovijim pesmama Ljubomira Simovića, Istočnice dobra i zla”. *Prir. Zdenka*

- Aćin. *Savremenik* XXIX. LVIII. 8–9, avgust–septembar (1983): 206–210.
- Gluščević 1984: Gluščević, Zoran. „Eros i Tanatos”. *Književnost* XXXIV. LXXVIII 6–7, juni–juli (1984): 1184–1201. [orig.] Глушчевић, Зоран. „Ерос и Танатос”. *Књижевност* XXXIV. LXXVIII. 6–7, јуни–јули (1984): 1184–1201.
- Davičo 1984: Davičo, Oskar. „Nacionci ne znaju da misle istinito i da govore korektno maternjim jezikom”. *Dalje* III. 78, jesen–zima (1984): 120–133.
- Đogo 2011: Đogo, Gojko. *Vunena vremena. Proces i komentari*. Deo 1. Beograd: Službeni glasnik, 2011. [orig.] Ђого, Гојко. *Вунена времена. Процес и коментари*. Део 1. Београд: Службени гласник, 2011.
- Zorić 1983: Zorić, Pavle. „То није случај, то је поезија”. *Književne novine* XXXV. 669, 28. april (1983): 10. [orig.] Зорић, Павле. „То није случај, то је поезија”. *Књижевне новине* XXXV. 669, 28. април (1983): 10.
- Zubanović 2010: Zubanović, Slobodan. *Od poezije do slučaja. Iskustvo jednog uredništva*. Beograd: Službeni glasnik, 2010. [orig.] Зубановић, Слободан. *Од поезије до случаја. Искуство једног уредништва*. Београд: Службени гласник, 2010.
- Jovanović 2002: Jovanović, Aleksandar. „Pesnik nacionalne vertikale” (predgovor). *Najlepše pesme Ljubomira Simovića*. Izbor i predgovor Aleksandar Jovanović. Beograd: Prosveta, 2002. 5–17. [orig.] Јовановић, Александар. „Песник националне вертикале” (предговор). *Најлепше песме Љубомира Симовића*. Избор и предговор Александар Јовановић. Београд: Просвета, 2002. 5–17.
- Kulišić 1970: Kulišić, Špiro. „Gost”. U: Kulišić Š., P. Ž Petrović, i N. Pantelić, *Srpski mitološki rečnik*. Beograd: Nolit, 1970. [orig.] Кулишић, Шпиро. „Гост”. У: Кулишић Ш., П. Ж Петровић, и Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит, 1970.
- Magarašević 1995: Magarašević, Mirko. „Pesnik epske sinteze”. *Poezija Ljubomira Simovića*, zbornik radova. Prir. Slobodan Ž. Marković. Beograd: Zadužbina Desanka Maksimović, 1995. 27–36. [orig.] Магарашевић, Мирко. „Песник епске синтезе”. *Поезија Љубомира Симовића*, зборник радова. Прир. Слободан Ж. Марковић. Београд: Задужбина Десанка Максимовић, 1995. 27–36.
- Milanović 1983: Milanović, Dragoljub. „Istočnice – zlokočnice”. *Politika ekspres* XXI. 6867, 18. april (1983): 2. [orig.] Милановић, Драгољуб. „Источнице – злокоћнице”. *Политика експрес* XXI. 6867, 18. април (1983): 2.
- Milošević 1983: Milošević, Branislav. „Nevolje od pameti”. *Borba* LXI. 124–125 7–8, maj (1983): 12. [orig.] Милошевић, Бранислав. „Невоље од памети”. *Борба* LXI. 124–125 7–8, мај (1983): 12.
- Perišić 1986: Perišić, Miodrag. *Ukus osamdesetih. Panorama novije srpske poezije*. Beograd: Književne novine, 1986.
- Petrov 1983: Petrov, Aleksandar. „Poezija, istorija, politika. Povodom sporova koji se vode danas i ovde”. *Književne novine* XXXV. 670, 19. maj (1983): 5–7. [orig.] Петров, Александар. „Поезија, историја, политика. Поводом спорова који се воде данас и овде”. *Књижевне новине* XXXV. 670, 19. мај (1983): 5–7.

- Petrov 1988: Petrov, Aleksandar. *Poezija Crnjanskog i srpsko pesništvo*. Beograd: Nolit, 1988. [orig.] Петров, Александар. *Поезија Црњанској и српско њесништво*. Београд: Нолит, 1988.
- Popović 1983: Popović, Bogdan A. „Razgovor, do granica smisla”. *Književne novine XXXV*. 670, 19. maj (1983): 7–9. [orig.] Поповић, Богдан А. „Разговор, до граница смисла”. *Књижевне новине XXXV*. 670, 19. мај (1983): 7–9.
- Popović 2017: Popović, Bogdan A. *Objedinjavanje. O poeziji Ljubomira Simovića, pretežno*. Beograd: Tanesi, 2017. [orig.] Поповић, Богдан А. *Обједињавање. О њоезији Љубомира Симовића, ѡрептежно*. Београд: Танеси, 2017.
- Samardžija 2011: Samardžija, Snežana. „Kratki govorni oblici u poeziji Ljubomira Simovića”. *Pesničke vertikale Ljubomira Simovića*, zbornik radova. Ur. Aleksandar Jovanović i Svetlana Šeatović Dimitrijević. Beograd – Trebinje: Institut za književnost i umetnost, Učiteljski fakultet – Dučićeve večeri poezije, 2011. 359–391. [orig.] Самарџија, Снежана. „Кратки говорни облици у поезији Љубомира Симовића”. *Песничке вертикале Љубомира Симовића*, зборник радова. Ур. Александар Јовановић и Светлана Шеатовић Димитријевић. Београд – Требиње: Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет – Дучићеве вечери поезије, 2011. 359–391.
- Simović 1960: Simović, Ljubomir. „Dnevnik o Crnjanskom”. *Vidici VIII*. 49–50, januar–februar (1960): 1–2. [orig.] Симовић, Љубомир. „Дневник о Црњанском”. *Видици VIII*. 49–50, јануар–фебруар (1960): 1–2.
- Simović 1965: Simović, Ljubomir. *Pismo Ljubomira Simovića Milošu Crnjanskom od 8. jula*. Legat Miloša Crnjanskog. Narodna biblioteka Srbije: МСРСБ, МСР II/2/354, ID: 79666956. [orig.] Симовић, Љубомир. *Писмо Љубомира Симовића Милошу Црњанском од 8. јула*. Легат Милоша Црњанског. Народна библиотека Србије: МЦПСБ, МЦР II/2/354, ID: 79666956.
- Simović 1995: Simović, Ljubomir. „U poeziji može da ima onoliko politike koliko u politici ima tragedije odnosno Poezija sanja jezik kao biće”. Aleksandar Jovanović. *Poreklo pesme, devet razgovora o poeziji*. Niš: Prosveta, 1995. 85–114. [orig.] Симовић, Љубомир. „У поезији може да има онолико политике колико у политици има трагедије односно Поезија сања језик као биће”. Александар Јовановић. *Порекло њесме, девет разговора о њоезији*. Ниш: Просвета, 1995. 85–114.
- Simović 2008: Simović, Ljubomir. *Užice sa vranama. Hronika, koja je povremeno roman, ili roman, koji je povremeno hronika*. Odaabrana dela Ljubomira Simovića u 12 knjiga. Ur. Miloš Jevtić. Beograd: Beogradska knjiga, 2008. [orig.] Симовић, Љубомир. *Ужице са вранама. Хроника, која је ѡвремено роман, или роман, који је ѡвремено хроника*. Одабрана дела Љубомира Симовића у 12 књига. Ур. Милош Јевтић. Београд: Београдска књига, 2008.
- Simović 2010: Simović, Ljubomir. *Pamtivek*. Beograd: Stubovi kulture, 2010. [orig.] Симовић, Љубомир. *Памтѡвек*. Београд: Стубови културе, 2010.

- Srejšović, Cerġanović-Kuzġanović 1989: Srejšović, Dragoslav, i Aleksandrina Cerġanović-Kuzġanović. *Rečnik grčke i rimske mitologije*. Beograd: Srpska književna zadruġa, 1989. [orig.] Срејовић, Драгослав, и Александрина Церġановић-Кузġановић. *Речник грчке и римске митологије*. Београд: Српска књижевна задруġа, 1989.
- Timčenko 1983: Timčenko, Nikolaj. „Pokušaj čitanja *Istočnica* Ljubomira Simovića”. *Delo* XXIX. 11–12, novembar–decembar (1983): 321–331.
- Hamović 1996: Hamović, Dragan. „Ljubomir Simović ili angažġan naročite vrste”. *Ljubomir Simović*. Ur. Vladimir Šekularac. *Povelja* 1. Četvrti srpski duhovni sabor Dani Preobraženja. Žiča, Kraljevo: Narodna biblioteka, 1996. 52–58. [orig.] Хамо-вић, Драган. „Љубомир Симовић или ангажġан нарочите врсте”. *Љубомир Симовић*. Ур. Владимир Шекуларац. *Повеља* 1. Четврти српски духовни са-бор Дани Преображења. Жича, Краљево: Народна библиотека, 1996. 52–58.
- Šop 1983: Šop, Ljiljana. „Pravo na tragizam”. *Književne novine* XXXV. 669, 28. april (1983): 9. [orig.] Шоп, Љиљана. „Право на трагизаġ”. *Књижевне новине* XXXV. 669, 28. април (1983): 9.
- Šop 1983a: Šop, Ivan. „Mitološko i istorijsko u *Istočnicama*”. Tribina, „Razgovor o naj-novijim pesġama Ljubomira Simovića, Istočnice dobra i zla”. Prir. Zdenka Aćin. *Savremenik* XXIX. LVIII. 8–9, avgust–septembar (1983): 211–217.

Nemanja Karović

RECONCILIATION: AN OVERLOOKED POSSIBILITY (ON *ISTOČNICE* BY LJUBOMIR SIMOVIĆ)

Summary: The paper primarily examines the literary-critical reception of *Istočnice* by Ljubomir Simović, which was marked by the efforts of a significant number of critics to level a series of harsh political and ideological accusations against the poet due to the supposed ideological retrograde nature of the published poems. At the same time, there was the formation of a whole front of literary interpreters who, through the pages of *Književne novine*, *Savremenik*, *Delo*, and *Književnost*, tried to defend the idea of the autonomy of poetic creation. The following part of the text not only addresses women as the true heroines of Simović’s poetry and the existential position of man squeezed between gods descending from the heavens and commanders arriving with war, but also discusses the poet’s abandonment of the framework of the communist narrative about World War II. This was not done in order to apologize for the Chetnik movement or nationalist ideas, but out of a creative necessity to ensure a deeper moral legitimacy for the lyrical voice by adopting an ideologically neutral position.

Keywords: *Istočnice*, ideological literary criticism, censorship, autonomy of artistic creation, communism, partisans, Chetniks, morality, national reconciliation

Примљено 15. 1. 2024 / Прихваћено 16. 3. 2024.